

Egy világfi bácskai tanulóévei

Több okból is beszélhetünk ezen a helyen Hunyady Sándorról, akit világfinak látott és mondott Jékely Zoltán. Az idén van születésének 120. évfordulója, minap volt (október 10-én) hatvannyolc éve, hogy súlyos tüdőbetegségben meghalt, s nyolcvan esztendeje lesz november hatodikán, hogy kivételes sikerű színdarabját, a *Feketeszárú cseresznyét* bemutatták a pesti Vígszínházban. A darab megismételhetetlen remeklés az Osztrák–Magyar Monarchia egykori úri és polgári Bácskájáról. De írónkhoz nemcsak ezek az említést érdemlő kötődési pontok.

A hely, ahol pillanatnyilag vagyunk, Szivác is fontos; pontosabban Szenteleky Kornél és az irodalomszervezésben hű és fáradhatatlan társa, Csuka Zoltán. Ők is elgondolkodtak és kritikailag viszonyultak Hunyady Sándor írói produktumához. Őket mint az induló *Kalangya* szerkesztőit a szabadkai Napló kommunikéje a folyóirat széthullásának víziójával riogatta, s a törzsmunkatársak is árulóknak nevezték őket magánleveleikben. Csuka Zoltán más tájak felé is nyitni akart, az erdélyi írótól szándékozott írást kérni az 1932. évi karácsonyi számba, többek között Hunyady Sándortól is. Erre reagált Szenteleky: „Hunyady Sándort nem tartom szerencsésnek mint karácsonyi slágert. Úgyis csak novellát küldene, ami pedig elég van s hozzá majdnem mind nagyon jó. Egyébként is roppant felületesen ismeri a Bácskát (lásd Feketeszárú cseresznye), s ilyen olcsó giccs nem való a Kalangyába. Egy szép tanulmány kellene, s akkor máris kész a karácsonyi szám.”¹ A folyóirat repertóriumának tanúsága szerint Hunyady nem írt a *Kalangyába*, s műveiről is csak néhány recenzió jelent

¹ Szenteleky Kornél Csuka Zoltánnak. In: *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta: Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Zombor–Budapest, [1943]. 294. A 332. levél.

meg. Ekkor Szirmai Károly volt a szerkesztő, s feltételezzük, hogy ő tárgyilagosan szemlélhette írónkat.²

Hunyady novellaírói teljesítményét más harmincas évekbeli esztéták világirodalmi rangúnak minősítették. Illés Endre tíz novellát sorolt fel, amelyeket még az idő sem tud megkarcolni. (A szerkesztő-író rangsora: Bakaruhában, Aranyifjú, Havasi levegőn, Lovagias ügy, A vöröslámpás ház, Razzia az „Arany Sas”-ban, Kártyaaffér, hölgykörökben, A nábob kalandja, Júliusi éjszaka, A hajó királynője.³) Méliusz József szerint Hunyady a Monarchia-atmoszférát kritikailag örökítette meg s nemcsak a magyarokat, hanem a románokat, cseheket, németeket, horvátokat és a szerbeket bírálólólag ragadta meg.⁴

Csak sajnálhatjuk, hogy Hunyady Sándor nem szerepelt a *Kalangyában*.

*

De nézzük, ki is volt Hunyady Sándor, s mit üzen és ad ma is a számunkra.

Hunyady Sándor Hunyady Margit kolozsvári és budapesti színésznő és Bródy Sándor fia. Az anyakönyvbe törvénytelen gyerekként jegyezték be. Sok stigmája közül ez volt az első. Az anyai ág nemesi származású, az apai egri zsidó kispolgár. A gyerekkor Kolozsváron és a pesti Lipót körúton telt el.⁵ „Én az anyám oldalán nőttem fel, mindenféle magyar emlék között. Szalonunkban ott volt nagyatyám kávébarna honvédattilája, az ebédlőben Kálvin János ezüst profilja, egy falra akasztott díszes tányéron és anyám ágya fölött régi daguerrotypek; azoknak a fiatal férfiaknak arcképei, akik a szabadságharc alatt a családjuktól elesetek. Református iskolába járatlak. Nagyanyám megkövetelte, hogy ebédnél, mielőtt belemerítettem a kanalamat a levesbe, elmondjam az asztali imát. Magyar, közép-nemesi ház levegőjét szívtam be egészen tizenkétéves koromig, amikor megismertem Bródy Sándort, és atyai közelségébe kerültem.”⁶ Tizenöt éves volt, ami-

² Kázmér Ernő: *Irodalmi szemle* (Hunyady Sándor: Téli sport.) 1935. 67–76.; Ambrus Balázs: Hunyady Sándor: Az ötpengős leány. 1935. 562–564.; Kázmér Ernő: *Novellák, antológiák.* (Hunyady Sándor. Az ötpengős leány.) 1936. 44–49.; Kisbéry János: Hunyady Sándor: Géza és Dusán. 1937. 282–284.

³ A bádenni tó jegén. (Hunyady Sándor) In: Illés Endre: *Krétarajzok*. Budapest, 1970. 358.

⁴ Méliusz József: *Kávéházi csevegés manapság...* Utunk, 1969. 17. sz. 6–7.; 18. sz., 6–7.

⁵ Eddig egyetlen monográfia dolgozza fel munkásságát. Vécsei Irén: *Hunyady Sándor* [Budapest] 1973. 213.

⁶ Megemlékezés Bródy Sándorról. In: *Árnyék a napsütésben.* Hunyady Sándor (1890–1942) elbeszélései, tárcái, karcolatai, valamint dokumentumok, visszaemlékezések. [Budapest], 2000. 248.

kor anyja meghalt. Apja ekkor sem adoptálta, csak gondoskodott róla; a nagycsaládra bízta, mert akkor, a 20. század elején, nemcsak a parasztok, hanem a zsidó családok is ebben az őrző-védő, de sérüléseket is osztogató közösségekben éltek.

1909 nyarán mellbe lőtte magát. Vérbefagyva találta meg két lipótvárosi utcalány, s gondoskodtak arról, hogy kórházba kerüljön. „Megérkeztünk a hajnali álmát alvó Rókus-kórház elé. Hordágyamat óvatosan a földre tették. A kocsis becsengetett a kapun. Papucsos lépések csoszogása hallatszott, és mialatt a kulcs csikorgott a zárban, álmos hang kérdezte meg belülről:

– Mit hoztak?!

– Önlövött – felelte a kocsis hivatalosan.

Nem tudom, miért, de valami humort éreztem a dologban, és elmosolyodtam. Még a mosoly is túlságos erőfeszítés volt a számomra, s szájam újra teli lett vérrrel.”⁷ A golyót egész életében a tüdejében hordta; fiatalon tüdőbeteg lett, s korai halálát is ez idézte elő. A testileg legyengült fiút apja Bácskába indította megerősödni. S itt kezdődtek a világi tanulóévei. Hunyady Sándor is atyjához hasonlóan annak a Magyarországnak lett az ismerője, amely többé nem lesz látható, s csak a szépirodalomból, valamint a hozzá kapcsolódó művészetekből ismerhető meg. Krúdy Gyula írta erről a történelmi Magyarországról, hogy ott „olyan életkérdés volt az irodalom ügye, mint akár a mindennapi kenyér”.⁸ Bácskában pedig bőség volt, a kenyér jóllakásig jutott mindenkinek. A csemege az irodalom volt: ezt még magyar megvalósulásában a szerb nábobok is ízlelgették. Hunyady élete első interjújában mondja: „Apám még a béke boldog éveiben ismerkedett meg egy híres bácskai nábob-dinasztia egyik tagjával. Az ismeretség meleg barátsággá mélyült, és bizonyos formában átszármazott rám is. Félig a pajtása, félig olyan magántitkárféléje lettem a nábobnak. Sok időt töltöttem a birtokain. Este az ágyánál tanulmányaimról beszéltem neki. Felolvastam Stendhal *Vörös és Feketéjét*, elkereszteltem a ménésében ellett csikókat, kikerestem az újságokból azokat a cikkeket, amelyeket érdekesnek tartottam számára, és végül én intéztem szerelmi levelezését, amelynél, azt hiszem, soha komplikáltabb írói feladatomból nem lesz.”⁹

Hunyady Sándor az ókéri vasútállomáson lépett be Bácskába. Bácskáról elmondja, hogy itt „megismerhettem ügyvédeket, ispánokat, cselédeket

⁷ Öngyilkosságom évfordulójára. In: i. m. 111.

⁸ Bródy Sándor. In: Krúdy Gyula: *Irodalmi kalendárium*. Budapest, 1989. 281–412. Az idézet a 281. lapon.

⁹ Színházak a – színpalak mögött. *Pesti Napló*, 1930. november 1., 249. sz. 23.

és egy egész különös szláv világot. Szláv szokásokat és ünnepeket, a családi ikonokat a kis méccsel, az aranyos ráma sarkába kötött kis fűkoszorúkat”.¹⁰ Az itt csak röviden jelzett élmények, az emberi és tárgyi világ, amely Bácskában tárult Hunyady Sándor elé, lesz elbeszéléseinek, néhány színművének és több regényének az anyaga.

Hunyady Sándor alkotástechnikájára az a jellemző, hogy megragadott témáit többször is megírja. A kroitól, a jegyzettől, a karcolattól, a tárcától halad a nagyobb formák felé. Valamennyi írását a műgond, a tökéletes keresése és megragadása jellemzi. Újságíróként nem ismert méltatlan íráspenzumot, mindenben kereket, egészet próbált adni. A húszas években Erdély fővárosában az *Ellenzék* című lapnál dolgozott, s a napi taposómunka igényelte is az írásokat; s így a bácskai élmények is apránként feldolgozást nyertek. Az újabb alakban továbbírt témákban leitmotívum volt, hogy „a »győzők« valami formában mindig vezekelnek”.¹¹ Ez az üzenet olvasható ki *A huszár, a szerelem és hazája* című rövid elbeszélésből is, amelyben az első világháború kezdeti éveiben a diadalmas magyar huszár a vesztes szerb lányba lesz szerelmes. A *Halálos ellenségekben*, a francia–német környezetben játszódó, de a mi közép-európai világunkra is sejtetően utaló tárcanovellában, a győző és legyőzött problémája jelenik meg. Tehát több változat születik meg az író műhelyében, mire a Vígszínház százas szériájában bemutatja az ugyancsak ezt a témát taglaló *Feketeszárú cseresznyét*. A bácskai történet később két regényében (Géza és Dusán, valamint Irina) is folytatódik.

De visszatérek a sikeres színdarabhoz. A már említett első interjúban Hunyady elmondja, hogy a darab egyetlen impresszióból született. „A háború alatt Szabadkán, a Pest-szálló éttermében, egy este valami módon mulató huszárok társaságába keveredtem. A társaságban hölgyek is voltak. Volt ott egy magas, kőszénfekete hajú, fehérbőrű asszony. Egy bunyevác birtokos felesége. A nevét már elfelejtettem. Ez az asszony születésére nézve szerb volt. Mégpedig türelmetlen szerb.”¹² Mégis, a mulatós éjszakában „a vad szerb asszony” báró Bánffy György nótáját, a *Feketeszárú cseresznyét* is elénekelte, s csárdásozott a nyalka tisztekkel, akik közül – az író sejtése szerint – szerelmes volt az egyikbe. A lázadó szerb asszony lett a színpadi mű hősnője, Irina.

A *Feketeszárú cseresznye* meséje a régi világ, az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása és az új rend, az SZHSZ kialakulása, s miközben egy

¹⁰ Uo.

¹¹ Feketeszárú cseresznye. Bemutató a Vígszínházban. In: Kosztolányi Dezső: *Színházi esték*. Második kötet. Budapest, 1979. 175.

¹² Vö. a 9. jegyzettel.

szerelmi háromszög eseményei peregnek. Tehát adott a lehetőség a drámai összetűzésre és az egyéni problémák szerencsés kimenetelű feloldására. A darabnak sok kritikusa volt. Közülük az egyik Kosztolányi Dezső, aki szerint a színjáték cselekménye belefér egy mogyoróhéjba. „A bácskai magyar szolgabíró évek óta titokban szereti a szerb nábob feleségét. El-eljár házukhoz, együtt mulat velük, kisebb-nagyobb szolgálásokat tesz nekik. Többek közt a háború alatt megmenti a nábob életét is. Közben megtörténik az úgynevezett »impériumváltás«. Ekkor a nábob ajánlja fel a segítségét, barátian. De a szerb asszony, aki eddig is szerette a szolgabíró, a részvét hatása alatt mindjárt a »győzelmi ünnep« éjszakáján, mikor a csárdás helyett már kólót táncolnak, otthagyja az urát, az űzött, megaláztott magyarokhoz pártol, s másnap vele utazik el Magyarországba.”¹³

Kosztolányi a darab egyéni ízét (tehát a bácskai ismereteket) s a meleg emberi erkölcsét emeli ki. A három felvonás közül az utolsóra mondja, hogy csak elgondolásában és menetében élő, megvalósításában viszont nem érzékletes. Kosztolányi összegezve állapítja meg, hogy olyan író jelentkezett, aki életet lát, embereket alkot s lesújtottságunkban is fölemel bennünket. „Költő írta ezt a darabot.”

Hunyady kasszasikert is hozó művéről a kor vezető színibíráói rendszeresen vezetett rovataikban terjedelmesen írtak. A bemutató másnapján Kárpáti Aurél a *Pesti Napló*-ban közölte recenzióját. Ő egy epizódjelenetet emel ki, amelyben a szegény, tanyai szerb asszony rongyos gyerekeivel a hadisegélyt kéri a magyar hivatalban, s a hivatalnok kérdésére – mi van a férjével? – pár szóban kifejezi a háború minden embertelenségét: Cédula jötte... meghalta. Kárpáti is költőnek mondja az író.¹⁴

De kik voltak még a pesti értékelők? Név szerint: Rédey Tivadar, Relle Pál, Schöpflin Aladár, Vajthó László, Beöthy László, Bisztray Gyula és Kéky Lajos. Az utolsónak említett kritikus a patinás, de konzervatív *Budapesti Szemlé*-ben közölte írását, s neki szerepe lehetett abban is, hogy Hunyady Sándor megkapta a magyar Akadémia Vojnits-díját is.¹⁵

Ezek után konstatálni lehet, hogy a vajdasági magyar írók nem foglalkoztak Hunyady Sándor művével, nem írtak róla, mert azt hitték, hogy az giccs. Mivel csak közvetve értesültek a darabról, így igazi véleményt sem mondhattak.

Belgrádban viszont Todor Manojlović *Mađarski pozorišni komad čiji su glavni junaci Srbi* címmel írt azon melegében, már 1930. november 17-én

¹³ Vö. 11. jegyzet, 174–175.

¹⁴ Feketeszárú cseresznye. In: Kárpáti Aurél: *Színház*. Budapest, 1959. 311–312.

¹⁵ Kéky Lajos: *Szemle*. A múlt esztendő magyar drámairodalma. Budapesti Szemle, 1931. 221. köt. 287–299. Hunyadyról a 296–299. lapokon.

terjedelmes recenziót. A kormányközeli *Vremének* ekkor szinte napi cikkírója Manojlović, s a szerb főváros nemzeti színházának is a titkára. A *Crna trešnja* kimerítő tartalmi ismertetése és a színészi teljesítmények értékelése után ezt az összegzést olvashatjuk: „Bilo bi za želeći da vidimo uskoro i na našoj pozornici taj odličan Hunjadijev komad koji je više no ma koji drugi podesan da posluži stvari našeg duhovnog zblíženja sa Mađarskom.”¹⁶ Mindez megmaradt kegyes óhajnak, mert Jugoszláviában sohasem mutatták be a darabot.

1931 tavaszán a szabadkai szerb s nagyjugoszláv elveket hirdető *Jugoslovenski dnevník*ben egy többhasábos írás foglalkozott a pesti színházi sikerrel. Az írás főcíme és a magyarázó alcíme mindent elmond. (Šta znači mađarski pozorišni komad „Crna trešnja”. Pod razglašenim pacifističkim plaštom skriva se duboka iredentistička tendencija.¹⁷) Az *L. St.* betűjel mögött megbúvó bíráló személyét a bibliográfusok eddig nem derítették ki. Viszont az elmondható, hogy értékítélete tartósan hat. Jó lenne, ha ebben a kérdésben is revízió történe, a politikumot az esztétikai szemlélet váltaná fel.

A *Feketeszárú cseresznye* születésének korában Bécs, Berlin, Hamburg, Frankfurt, Helsinki, Riga, Prága és más városok színházainak repertoárján szerepelt. A második világháború után a Szegedi Nemzeti Színházban mutatták be 1969-ben. A produkció egyik kritikusa, Nikolényi István azt állapította meg az egykori színházi bestsellerről, hogy „politikai tartalma, a vele kapcsolatban felemlgetett nemzetiségi kérdés kétségtelenül ott van – persze közel sem a maga bonyolultságában, problémafeltáró, szenvedélyes megoldást kereső mivoltában, hanem csendes humanizmussal”.¹⁸ S ebben a mondatban is ott bujkál a szocialista kor esztétikai értékítélete, a harcok politikát követelése.

A Hunyady Sándorról szóló irodalomban többen is megállapították, hogy az írónak legalább három tájhazája volt. Ismerte és szerette Erdélyt, az Alföldet, s abból is leginkább Bácskát, valamint tudott olyan dolgokat is az Új-Lipótvárosról, amit mások sosem örökítettek meg. A sokféle hazában viszont két valódi otthona volt; Kolozsváron az Óváry ház, Bácskában pedig Dungenyrszky Gyóki kölpényi kastélya. A *Családi album* című fejlődésregényében is ezeknek az otthonoknak a képe a legragyogóbb. Az

¹⁶ A főszovegben idézett cím fordítása: Magyar színmű szerb főhősökkel. (*Vreme*, god. X 17. novembar 1930. br. 3193. str. 5.)

¹⁷ A már idézett cím fordítása: Mi a mondandója a Feketeszárú cseresznye magyar színműnek? A hangsúlyozott pacifista palást alatt irredenta törekvés rejtőzik. (*Jugoslovenski dnevník*, god. III 5, 6 i 7 april 1931. br. 92. str. 2–3.)

¹⁸ N. I.: Hunyady Sándor: Feketeszárú cseresznye. *Tiszatáj*, 1969. 1113.

1934-ben megjelent bildungsroman olyan alkotások közelségében született mint Lackó Géza *Noémi fia*, Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* vagy Móricz Zsigmond *Életem regénye* című remeklése.

Bácska volt az a hely, ahol a világhírség első rekvizitumát is megvásárolta. Egy angol bőröndöt. S ez végigkísérte későbbi életét, mert mint Jékely Zoltán írta Hunyadyt sirató esszé- nekrológiájában, 1942 nyarán is ezzel a táskával jelent meg a marosvécsi írói Helikonon. „Inas hurcolta hatalmas disznóbőr táskáját, a széles világ mindenféle szállójának és penziójának tarkabarka címkéi borították, két világrész nagyvilági szórakozóhelyei adtak rajta egymásnak névjegykes találkozót.”¹⁹ S ez a rézzáros bőrönd volt Hunyady Sándor Royal szállóbeli 327-es szobájának a legszebb része. Más vagyona nem volt. Mégis úgy élt, ahogy íróhoz illett: témáit ápolta, nem vagyont gyűjtött. S mint egyik alkalmi írásában rögzítette: „Nézem, nézem a koffert, és közben az a szent meggyőződés merül fel lelkemben, hogy kezemben tartom az emberiség sorsát.”²⁰

Az író nemcsak műve, hanem életvezetése is jellemzi. A bácskai titkári fizetéséből s a kártyanyereségből vásárolt koffer számára a szerzés ösztönének a maximális kiélése volt.

Hunyady Sándorról a közelmúltban állapította meg a 20. század egyik szenvedélyes történészkutatója, John Lukacs, hogy jelentős író volt és maradt mindmáig.²¹ Műveit olvassák ma is öregek és fiatalok. Ő nem „könnyű író”, hanem szerény zseni volt.

Elhangzott Szivácon, 2010. október 16-án.

¹⁹ Búcsú a világhírságtól. Emlékezés Hunyady Sándorra. In: Jékely Zoltán. *A Bárány Vére*. Budapest, [1981] 227.

²⁰ Sárga cipő. In: *Árnyék a napsütésben*. Vö. 6. a számú jegyzettel.

²¹ John Lukacs: Különös világ. In: Hunyady Sándor: *Honvágy*. Eltűnt írások és képek egy letűnt világról. Budapest, 2005. 14–18. A hivatkozott hely: 18. lap.